

О. Бойко

СПЕЦИФІКА ПОДАТКОВИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ І КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЇХ ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Проаналізовано податкову систему України у порівнянні з її аналогами в країнах-членах ЄС для визначення конкурентоспроможності України на світовому ринку товарів та інвестицій та вибору головних напрямів реформування податкової системи. Розглянуто та проаналізовано вплив податкової системи на соціально-економічний розвиток України та країн ЄС. Порівняння проведено у таких напрямках: за рівнем загального податкового навантаження, його розподілу між основними видами податків та групами платників, а також фіскальної ефективності податкових систем.

Ключові слова: податкова система, ставка податку, платник податку, податкова політика, податкове законодавство.

Реформа податкової системи на сьогодні є однією з важливих проблем соціально-економічного розвитку України. Побудова сучасної конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки, інтегрованої в ЄС, забезпечення сталого економічного зростання на інноваційно-інвестиційній основі, реалізація збалансованої бюджетної та соціальної політики неможлива без реалізації виваженої державної політики для забезпечення балансу інтересів держави та платників податків.

Формування механізмів удосконалення податкової системи України перебувають в центрі дослідження вітчизняних учених Л. Демиденко, А. Крисоватого, М. Кучерявенка, І. Луїної, О. Романенко та інших. Науковці досліджують питання фіскальної ефективності податкової системи України, розподіл податкового навантаження між основними видами податків та групами платників, методики справляння податків у різних країнах світу.

Водночас, на сьогодні в недостатній мірі досліджуються особливості формування ефективної податкової політики в сучасних умовах функціонування національної економіки.

Метою статті є аналіз зарубіжного досвіду для удосконалення системи податків держави та вибору головних напрямів реформування податкової системи України.

Українська та європейські системи оподаткування функціонують за різними принципами, а тому і податки в них збираються по-різному, і цілі, для яких вони призначені, є різними. Однак українська податкова система за складом і структурою певною мірою подібна до податкових систем розвинутих європейських країн.

В Україні правове регулювання податкової системи здійснюється відповідно до Податкового кодексу України № 2755-VI від 02.12.2010 р., зі змінами та доповненнями [1]. Податкова система у нашій державі двоступенева, відповідно до ст. 8 Податкового кодексу України встановлюються загальнодержавні та місцеві податки та збори.

До загальнодержавних податків належать: податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість, акцизний податок, екологічний податок, рентна плата, мито. До місцевих податків і зборів належать: податок на майно, єдиний податок, збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір, місцеві ради обов'язково установлюють єдиний податок та податок на майно (в частині транспортного податку та плати за землю) та вирішують питання

щодо встановлення податку на майно (в частині податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки) та встановлення збору за місця для паркування транспортних засобів, туристичного збору [2].

Головним джерелом бюджетних надходжень Державного бюджету України є непрямий податок – податок на додану вартість, він за 2015 р. склав майже 46% бюджету від усіх надходжень. Доходи за 2015 р. від податків та зборів на доходи фізичних осіб та податку на прибуток підприємств склали, відповідно, 8% та 6,5% від усіх надходжень до Державного бюджету. Надходження від акцизного податку з вироблених в Україні підакцизних товарів та акцизного податку з ввезених на митну територію України підакцизних товарів склали 7% та 4,5% відповідно [3].

Для реформаційних змін податкової системи України потрібно орієнтуватися на динамічні трансформації, що спостерігаються у країнах – нових членах ЄС, які є одними із головних конкурентів України на світових ринках товарів і капіталів, переймаючи їх досвід задля покращення податкового клімату, вдосконалення виконання фіскальної та регулюючої функцій податків.

На рис. 1 подано ставки податків в окремих Європейських країнах та в Україні з врахуванням нових змін – податкової реформи Мінфіну та з урахуванням змін, внесених Законом України “Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році” [4], які набули чинності з 01.01.2016 р.

Необхідно зауважити, що, з урахуванням змін, внесених згаданим Законом до деяких законодавчих актів України та Податкового кодексу України, ставки окремих податків суттєво змінені. Зокрема, з 01.01.2016 р. в Україні значно знижено основну ставку єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування для платників до розміру 22% від бази оподаткування. До цього часу в Україні ставки єдиного внеску були диференційовані залежності від виду економічної діяльності платників податку та складали від 36,3% до 49,7% [5]. Також внесено зміни до ст. 167 Податкового кодексу України в частині зміни ставки податку на доходи фізичних осіб, яку з 15% збільшено до 18% з 01.01.2016 р. Збережено базову основну ставку податку на прибуток на рівні 18%.

Рис. 1. Ставки основних податків, запропонованих податковою реформою Мінфіну у порівнянні із існуючими ставками податків у зарубіжних країнах [6]

На думку законодавців, запропоновані зміни ставок основних податків дозволять наблизити податкову системи України до європейської податкової політики. Проаналізуємо ставки основних податків у європейських країнах із ставками податків, що пропонуються новою податковою реформою Мінфіну з 2016 р. Наприклад, що ставка податку на прибуток вища в Німеччині і складає 30%, тоді як в інших країнах ЄС вона коливається від 19 до 22%, в Україні вона є нижчою і складає 18%. Податок на доходи фізичних осіб в Україні найнижчий – 18%, тоді як в інших країнах Європи ці ставки складають від 20% і до 45%. Новими змінами запропоновано значне зниження ставки єдиного соціального внеску (20%), тоді як в країнах ЄС його ставки складають 36%-50%. Основні ставки ПДВ в Україні наближені до європейських і складають 20%, як і основні ставки цього податку в країнах ЄС, які становлять 18% – 23%.

Загалом, можна стверджувати, що Закони з питань оподаткування в Україні розробляються з врахуванням норм європейського податкового законодавства. Система податків повинна сприяти інвестиціям, економічному розвитку, конкурентоспроможності і зайнятості. Вона не може цьому сприяти, якщо ставки оподаткування настільки високі, що не дозволяють досягти належного рівня прибутковості. Крім цього, занадто високі ставки продовжують життя тіньового сектора економіки. Зменшення ставок єдиного соціального внеску, на думку законодавця, сприятиме зростанню економічної активності суб'єктів господарювання, які опинилися у важкому фінансовому становищі внаслідок спаду економіки та фінансово-економічної кризи. Якщо за рахунок розширення бази оподаткування вдасться знизити ставки оподаткування, то податкова система стане більш приваблива і для інвесторів. Вона повинна бути подібною до систем, що існують у більшості інших країн, оскільки іноземні інвестори хотіли б користуватися знайомою їм податковою системою. Уведення такої системи також дозволило б вітчизняним підприємствам більш ефективно конкурувати в інших країнах.

Сучасний негативний фінансовий стан нашої держави пояснюється багатьма чинниками, серед яких: “тінізація” національної економіки, загрозливий розмір кількості збиткових підприємств усіх форм власності, наявність неефективної податкової політики, нестабільність законодавства та наявність суттєвих протиріч між окремими законодавчими актами, відтік національного капіталу за кордон. Загальновідомо, що фінансові можливості будь-якої держави визначаються обсягом фінансових ресурсів.

При цьому, на Україні у значних масштабах існує витік національного капіталу за кордон. Точних цифр ніхто не в стані підрахувати в силу відсутності необхідних статистичних даних. Причини цього явища наводять різні: від політичної нестабільності до неадекватної податкової політики держави, зокрема адміністративне свавілля. На жаль, податкова політика, за оцінкою спеціалістів, не стимулює населення до активної праці і заощаджень, а підприємства – до інвестицій. Якщо порівнювати рівень і кількість податків в Україні і розвинутих країнах, то ми побачимо, що вони відповідають середнім показникам. Але якщо розглядати структуру податків і їх розподіл, то очевидно, що рівень податкового навантаження на економіку зашкалює за максимум, тобто складає біля 50% і вище від ВВП [7]. А якщо оцінити структуру формування бази оподаткування (що і в якому порядку в податковому обліку належить до витрат, а що – до доходів), то рівень податкового вилучення із коштів підприємств складає дуже високий відсоток. До цього необхідно додати частоту (в Україні – 4 рази у рік) і порядок відрахувань податків. Фактично ситуація така, що платник податків змушений кредитувати бюджет. Більшість господарських операцій в умовах дефіциту грошових коштів, жорсткої монетарної

політики і обмеженого доступу до банківських кредитних ресурсів тривають дуже довго (більше трьох місяців). Це “вимиває” грошові кошти платника податку з його оборотних засобів, що призводить до зменшення майбутніх прибутків і оборотних засобів, зменшення власного капіталу підприємства.

Вважаємо, що основним недоліком чинної податкової системи є її спрямування на подолання дефіциту бюджету шляхом вилучення доходів господарюючих суб'єктів. В Україні прослідковується відсутність взаємозв'язку податкової системи з розвитком економіки й діяльністю безпосередніх її суб'єктів – платників податків. Підприємства зацікавлені в отриманні мінімального прибутку, щоб уникнути надмірного податкового тиску [8]. Податкова політика, направлена на наповнення бюджету будь-яким способом, вирішуючи поточні потреби адміністрації в тривалому інтервалі часу, руйнує, а не формує національний капітал. Необхідно також додати, що податкова політика не лише витісняє національний капітал за межі національної економіки, а і є основною причиною, що не дозволяє увійти іноземному капіталу.

Історія розвитку системи оподаткування свідчить про те, що податки можуть бути не лише джерелом наповнення бюджетів різних рівнів, а й інструментом регулювання тих чи інших соціально-економічних процесів – перерозподілу доходів між членами суспільства, стимулювання окремих видів господарської діяльності та обмеження розвитку інших тощо. Свідоме використання державою податків для досягнення певної мети проходить у рамках її податкової політики [9].

Цікаво порівняти специфіку найбільш стабільних податкових систем країн Європейського Союзу, адже досвід оподаткування у цих країнах також становить інтерес для України. Без значних змін стабільна податкова система діє у Великобританії. Вона двоступенева і складається із загальнодержавних і місцевих податків. Податки складають приблизно 90% доходної частини англійського державного бюджету. Головними джерелами державних доходів є податки, а саме: податки на дохід (враховують прибуток), до яких належать прибутковий податок із фізичних осіб (який дуже диференційований залежно від величини доходу громадян, сімейного стану, матеріального становища платника податків і з урахуванням усіх обставин застосовуються пільги і знижки; при сплаті цього податку діють три основні ставки: 20, 25 і для найбагатших – 40% доходу), корпоративний податок (стандартна ставка – 33%) і податок на нафтовий дохід; податок на капітал, який враховує податок зі спадщини (до 40%), податок на приріст капіталу, консульський збір та імпорتنі мита; непрямі податки – ПДВ (17,5%), акцизи і митні платежі; платежі за державним страхуванням, які дають право на отримання допомоги. Основні принципи, що є в основі сучасної податкової політики уряду Великої Британії, полягають у тому, що податкова система має: заохочувати зайнятість і стимулювати кожного до праці; сприяти накопиченню і довгостроковим інвестиціям; бути справедливою [10].

Сучасна податкова система Франції орієнтована переважно на непряме оподаткування. Головним джерелом бюджетних надходжень є непрямий податок – податок на додану вартість (базова ставка – 20,6%), він дає більше 50% бюджету від усіх податкових надходжень, а отже, основний податковий “тягар” лягає на споживання. Найважливішим із прямих податків у Франції є прибутковий податок з фізичних осіб (ставки 10,5 – 54%). Загальна ставка податку на прибуток корпорацій у Франції становить 36,66% [11]. Необхідно звернути увагу, що частка податків на прибуток у загальній сумі податкових надходжень у бюджет не перевищує 10 %. Це – переконливе свідчення того,

як активно французька влада захищає вітчизняного виробника. Аналогічним прагненням пронизана чинність закону, який звільнив від ПДВ усі товари, вироблені французькими підприємствами на експорт. Дуже низькі податкові ставки і на продукцію сільського господарства.

Податкова система Німеччини орієнтована на ті самі основні принципи, що й податкові системи згаданих європейських країн: раціональний розподіл податкового тягаря між виробництвом і споживанням, соціальна справедливість, захист вітчизняного підприємця. Федеративний устрій країни зобов'язує уряд розподіляти основні податкові надходження до бюджету на паритетних засадах: приблизно половина отриманих коштів від прибуткового податку, від податку на прибуток направляється до федерального бюджету, інша половина – до бюджету тієї землі, де зібрані ці податки. Німеччина – типова країна з трирівневою системою оподаткування. Податкові надходження розподіляються між трьома суб'єктами: федеральною владою, урядами земель і місцевою владою (громадами) [12].

Привертає увагу оригінальна система горизонтального й вертикального вирівнювання бюджетної забезпеченості всіх видів бюджетів ФРН, яка діє за складною поетапною схемою міжбюджетних відносин, що забезпечує перерозподіл фінансових ресурсів між високодохідними “багатими” землями (Баварія, Вюртемберг, Північний Рейн-Вестфалія) і менш розвиненим “бідним” землями (Саксонія, Шлезвіг-Гольштейн та ін.) [13].

Найбільшу питому вагу серед 40 видів податків у Німеччині мають податок на заробітну плату, податок на оборот, податок на пальне, податок на підприємства [14]. Найбільшим джерелом поповнення скарбниці Німеччини є прибутковий податок з фізичних осіб. Його ставка коливається від 19 до 53%, стягування диференційоване. При визначенні податку на заробітну плату існує 6 податкових класів, які враховують різноманітні життєві і майнові обставини людини. Соціальні відрахування з фонду заробітної плати становлять 6,8%, їхня сума рівномірно розподіляється між підприємцем і працівником. Другим за значимістю прямим податком є корпоративний податок на прибуток. Він стягується за двома ставками: на прибуток, який перерозподіляється, – 50%, на прибуток, який розподіляється у формі дивідендів, – 36%. Великі податкові пільги надаються при прискореній амортизації. У сільському господарстві закон дозволяє в перший же рік списати у фонд амортизації до 50 % устаткування, а в перші три роки – 80%. Так, держава заохочує технічне переоснащення виробництва [15].

За всіма видами основних податків (ПДВ, податок із корпоративного прибутку, податок з доходів громадян, обов'язкові збори соціального страхування) навантаження в Україні є дещо нижчим або на рівні середнього з країнами Європейського Союзу. З викладеного вище можна зробити висновок щодо можливості використання досвіду згаданих європейських країн для покращення економічного становища в Україні, адаптуючи досвід оподаткування у інших країнах із врахуванням специфіки нашої країни, створюючи умови, у яких неможливо буде ухилитися від сплати податків. При цьому податкова система повинна бути простою і зрозумілою, а адміністрування її – справедливим і чесним. Незалежно від того, наскільки добре розроблені закони в складі податкової системи, система не буде працювати, якщо її адміністрування не буде чесним і справедливим.

Діюча на сьогодні в Україні система оподаткування формувалась протягом останнього десятиріччя. Вона відіграла свою позитивну роль на етапі становлення

України як незалежної держави. Однак подальший розвиток ринкових відносин та поглиблення ринкових перетворень все більше підкреслюють наявні в ній недоліки. На жаль, поки що діюча система оподаткування є не зовсім досконалою і не повністю відповідає вимогам часу. Податкова система в кожній країні є основою економічної системи. Запозичення досвіду розвинутих країн у формуванні податкової системи України, без достатнього урахування специфіки економіки обертається економічним пригніченням виробничої сфери, зростанням цін, втратами дохідної частини бюджету. А податкова система повинна бути справедливою, оскільки ніщо так не сприяє відходу від офіційної податкової системи, як відчуття несправедливого до вас ставлення. Така ситуація часто виникає тоді, коли податкові закони використовуються для досягнення інших цілей, ніж для забезпечення належних надходжень у бюджет [16].

Податкова система також не може бути дискримінаційною стосовно одних платників податків і надавати переваги іншим. Зрозуміло, що платник податків, якому не були надані такі пільги, як іншому платникові податків, буде незадоволений системою оподаткування. Те ж саме буде у випадку не одного, а цілої категорії платників податків.

Таким чином, можна стверджувати, що в пошуках оптимальної податкової політики не потрібно копіювати досвід окремих країн світу, не враховуючи специфіки функціонування національної економіки. Будь-які новації в національному законодавстві повинні базуватись на дослідженні системи оподаткування країн із розвинутою ринковою економікою і проведення ґрунтовного аналізу доцільності та можливості її застосування в національному податковому законодавстві.

Список використаної літератури

1. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.
2. Там само.
3. Інформація Міністерства фінансів України щодо виконання Державного бюджету України за 2015 рік // Урядовий кур'єр [Електронний ресурс]. — 2016. — 02 берез. — Режим доступу : www.ukurier.gov.ua.
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році [Електронний ресурс] : Закон України № 909-VIII від 24.12.2015 р. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.
5. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [Електронний ресурс] : Закон України № 2464-VI від 08.07.2010 р. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.
6. Мінфін показав компромісний варіант податкової реформи // Економічна правда [Електронний ресурс]. — 2015. — 9 груд. — Режим доступу : www.epravda.com.ua/news/2015/12/9/571501.
7. Чистилин Д. К. Самоорганизация мировой экономики: Евразийский аспект / Д. К. Чистилин. — 2-е изд. — М. : ЗАО “Издательство “Экономика”, 2006. — 237 с.
8. Вахновська Н. А. Реформування податкової системи України в контексті вдосконалення податкового законодавства [Електронний ресурс] / Н. Вахновська. — Режим доступу : <http://www.politcom.ru/8018.html>.
9. Конрад Ю. Податкова політика в Україні / Ю. Конрад // Економіка України [Текст]. — 2008. — № 1. — С. 95—103.

10. Карлін М. І. Фінанси країн Європейського союзу [Текст] : навч. посіб. / М. І. Карлін. — К. : [б. в.], 2011. — 639 с.

11. Там само. — 639 с.

12. Міжнародні фінанси [Текст] : навч. посіб. / [І. І. Д'яконова, М. І. Макаренко, Ф. О. Журавка та ін.] ; за ред. М. І. Макаренка та І. І. Д'яконової. — К. : Центр учбової літератури, 2013. — 548 с.

13. Третнер К. Х. Реформирование межбюджетных отношений в Германии / К. Х. Третнер // Финансы [Текст]. — 2003. — № 1. — С. 66—70.

14. Ткаченко Н. М. Податкові системи країн світу та України. Облік і звітність [Текст] : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Н. М. Ткаченко. — К. : Алерта, 2004. — 554 с.

15. Козак Ю. Г. Міжнародна макроекономіка [Текст] : навч. посіб. — вид. 3-тє, перероб. та доп. / Ю. Г. Козак, Ю. М. Пахомов, Н. С. Логвінова [та ін.]. — К. : Центр навчальної літератури, 2011. — 364 с.

16. Кравченко В. І. Місцеві фінанси України [Текст] : навч. посіб. / В. І. Кравченко. — К. : [б. в.], 2002. — 670 с.

Стаття надійшла до редакції 15.12.2016

Схвалена до друку редколегією 20.12.2016

O. Boiko

SPECIFICS OF TAX SYSTEMS OF UKRAINE AND THE EU MEMBER COUNTRIES AND THEIR COMPARATIVE ANALYSIS

The tax system of Ukraine has been analyzed by comparing it with its analogues in the European Union (EU) member countries in order to define the competitiveness of our country in the world market of goods and investments and to choose key directions for tax system reforming. The influence of the tax system on the socio-economic development of Ukraine and the EU countries has been highlighted and analyzed. The comparison has been made in the following areas: according to the level of general tax burden, its allocation between the main types of taxes and groups of payers as well as fiscal efficiency of tax systems.

Keywords: tax system, tax rate, taxpayer, tax policy, tax law.